

Hikmete Övgü

Salar Basiri

1 Ocak 2026, Tahran, İran

PDF İndir

Giriş

Dünya üzerinde yaşamın milyonlarca yıllık yayılımı boyunca, "Homo sapiens" in ortaya çıkışı bu anlatının zirvesini temsil eder; bu, bilincin ve düşünce gücünün madde ve enerji alemlerini aştığı noktadır. İnsanlık, doğa yasalarını dizginleyerek hayal kurma, alet yapma ve yenilik yapma yetisine kavuşmuş, böylece yaratıcı gücün bir kıvılcımını tezahür ettirmiştir.

Tüm bunlar "Hikmet" (Wisdom) olmadan hayal bile edilemezdi. Bu bağlamda, "Dil" in rolü yadsınamaz; konuşma sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda deneyimlerin paylaşılması için bir araçtır. Dil olmasaydı, bireysel insan bilinci zamanla kolektif bir "yüce bilince" asla evrilmezdi; hiçbir medeniyet şekillenmez ve insan yaşamının yörüngesinde anlamlı bir değişim gerçekleşmezdi.

Yaratılış anlatılarında anlatılır ki; Tanrı insanı yarattığında, Şeytan kendisinin ateşten, insanın ise çamurdan yaratıldığını öne sürerek secde etmeyi reddetmiştir. Ancak bu varlığı incelediğinde bir sırrı keşfetti: İnsanın en belirleyici özelliği "Hikmet" ve düşünme kapasitesiydi. Şeytan'ın insanlığı saptırma yemini bu farkındalıkla başladı; insanı otantik yolundan saptırmanın tek yolunun "hikmeti söndürmek" olduğunu anlamıştı.

Düşünce ve dil arasındaki bu ayrılmaz bağa dayanarak, bu yazının amacı, "Saf Hikmeti" yeniden keşfetmek ve yaymak için söylem ve diyalog araçlarını kullanmaktır. Bu çalışma, "Hikmete Övgü" başlıklı bir makaleler dizisine giriş niteliğindedir. Bu koleksiyonda, Kur'an metnine ve akılcı bilimsel metodolojilere dayanarak, insan ile diğer canlılar arasındaki temel ayrımı yeniden incelemeye çalışacağım. Bu yolculukta, hikmetin yolunu tıkayan kadim yanılgıları ve çağdaş entelektüel zorlukları keşfedeceğiz; zira inanıyorum ki bugünün düğümlerini çözmenin anahtarı, dogmatizmden uzak, özgür düşünceye dönüşte yatmaktadır.

Düşünme ve muhakeme üzerine vurgu

Birinci Bölüm: Doğa Yasaları ve İnsan İradesi; Tek Ortak Payda

İnsan hikmetini zincire vuran en önemli yanılgılardan biri, tüm sorumluluğun metafizik güçlere devredilmesi ve buna bağlı olarak "eylem" ve "yasa" rolünün göz ardı edilmesidir. Bu entelektüel çıkmazdan kurtulmak için, tüm rasyonel söylemlerin temeli olan evrensel bir ilke üzerinde uzlaşmalıyız: Dünya, "doğanın değişmez yasaları" ve "insanın özgür iradesi ve failiği" tarafından yönetilir.

Bu nesnel bir ilkedir. Özgür iradenin kabulü, dünyadaki her hukuk ve ahlak sisteminin köşe taşıdır. Özgür irade olmadan ne suçun ne de cezanın bir anlamı vardır; ne bir katil mahkum edilebilir ne de bir kahraman övülebilir. Bir zalimin tahakkümüyle karşılaşıldığında bile bu iki ilke ihlal edilmiş olmaz; aksine, kaçınılmaz veya ilahi bir yazgıya değil, bir insanın "özgür iradesini" kötüye kullanmasına ve (doğa yasalarına dayanan) güç araçlarını sömürmesine tanıklık ederiz.

Perspektiflerdeki farklılık sadece bu iki ilkenin kaynağının yorumlanmasında yatar:

1. Gerçek tevhit ehli (monoteistler), bu yasaların ve özgür irade gücünün tek bir Yaratıcı tarafından tasarlandığına ve insanlığa devredildiğine inanır.
2. İnanmayanlar, bunları maddi ve evrimsel süreçlerin bir sonucu olarak görürler.
3. Ancak hurafeye tapanlar, her olayı doğanın yasallığı dışında var olan kişiselleştirilmiş iradelere atfederek hem hikmetin kutsallığına hakaret ederler hem de insani hesap verebilirliğin yolunu tıkarlar.

"Tanrı bu tür detaylarla meşgul değildir!" Bu ifade Yaratan'ın inkarı değil; aksine, dünyanın bilge insanlığa devredilen özgür irade eksenini etrafında dönmesi için tesis edilen Yasa'nın yüceltilmesidir. Bu çerçevede, insan doğa yasalarını tanıdığında ve bunları daha iyi bir yaşam için kullandığında, bu "Adalet" in tam özüdür.

Bilgiye dayalı bir dünyada, bu iki ilkenin kabulü bizi mucize beklentisinden veya hurafe korkusundan özgürleştirir. Bizler kaderin seçeneksiz kurbanları değil, aksine varoluş yasalarını anlayarak kendi kaderini özgür iradesiyle inşa etmesi gereken rasyonel gözlemciler ve aktörleriz.

Doğa yasaları ve insan aklı üzerine vurgu

İkinci Bölüm: "Kutsal Kişi"den "Kutsal İlke"ye

Tevhit yolunda rasyonalizmin en temel misyonu, "kişi kültlerini" ortadan kaldırmak ve bunların yerine "Kutsal İlke"nin veya "Hakikat"ın egemenliğini koymaktır. Medeniyetleri hapseden en büyük yanılgı, bir "insanın" "Hakikat"ın yerine ikame edildiği bir durum olan, putperestlik çağına yeni bir kılıfla geri dönülmesidir.

Antropomorfizmden (İnsanbiçimcilik) Melekleştirmeye

Akıldan kaçan zihinler soyut kavramları kavrayamazlar ve hak ile adaleti bir insan putu çerçevesinde somutlaştırma eğilimindedirler (Antropomorfizm). Totaliter hareketler, belirli kişilikler etrafında bir tür "melekleştirme" yaratarak onları "mutlak masumiyet" statüsüne yükseltmek suretiyle bu zayıflığı suistimal ederler. Bu yanılgının amacı, kişiyi eleştirilemez hale getirmektir. Bir birey hatasız kabul edildiğinde, ona yönelik her türlü eleştiri "kutsala saygısızlık" sayılır ve böylece hikmetin kapıları mühürlenir.

Hikmet: İçsel Elçi, Aklın Esaretine Karşı

Rasyonalist görüşte "Akıl", İçsel Elçi olarak adlandırılır; peygamberler nasıl dışsal elçilerse, hikmet de her insanın içindeki Tanrı elçisidir. Sonuç olarak, asıl odak noktası rasyonel ve bilge bireyin iradesi ve failiği olmalıdır. Aklı; Veli, Halife veya Kayyum gibi hangi isim altında olursa olsun tek bir kişinin iradesine hapsedmek, aslında bu İçsel Elçi'nin inkarı ve her bireye bahşedilen İlahi Emanet'in askıya alınmasıdır.

Özgürlük ve İstibdat Çatışması: Kışla Düzeninden Dini Esarete

Mutlak Velayet, Hilafet ve insani Kayyumiyet gibi kavramları analiz ettiğimizde çıplak bir gerçekle karşılaşırız: Gerçekte bunlar, askeri ve yarı askeri yapılar tarafından dayatılan "Kışla Düzeni"nden başka bir şey değildir. Bir kışlada "körlemesine itaat" en yüce erdemdir; ancak Hakikat merkezli rasyonel bir sistemde "özgür irade" ve "hürriyet", insanın yaratılışının temelidir.

Firavun'un Bitmeyen Düzeni: Can ve Mal Sahipliği. Kendi kişisel iradesini halka dayatan her türlü yönetim biçimi, aslında "Firavun" modelinin bir yeniden üretimidir. Firavun da dini bir yönetimin başındaydı; o sadece siyasi bir lider değil, kutsal bir statü iddia eden, insanları kendisine tapmaya çağıran ve İsrailoğullarının canı, malı ve hatta kaderi üzerinde mülkiyet iddia eden biriydi. Bugün "Velayet-i Fakih" adı altında yapılan da tam olarak budur: İlahi Vekalet örtüsü altında ulusal kaderler üzerinde mülkiyet iddiası.

Otoriteyi Kutsaldan Devşirme Aldatmacası: Tarih, kitleler tarafından kabul gören değerleri kullanarak "otorite" (authoritas) elde etmenin totaliter rejimlerin kadim bir yöntemi olduğunu göstermektedir. Bu süreçte toplumun hurafeci, savunmasız ve hatta tevhidi olması fark etmez; müstebit yönetici, halkın "inandığı" her ne ise onu kullanarak tanrısal bir statüye giden bir merdiven inşa eder. Bu eylem, inancın özündeki değerden bağımsız olarak, açık bir "aldatma ve suistimal" örneğidir.

Musa (as): Kurtuluş ve Özgürlüğün Öncüsü. Bu perspektifte Hz. Musa (as), hürriyetin en büyük öncülerinden biri olarak kabul edilmelidir. Onun misyonu sadece dini değil, aynı zamanda insanlık üzerindeki "Firavun Kayyumiyeti" zincirlerini kırmak için bir özgürlük hareketiydi. İnsanı insana kulluktan kurtarmak ve onları "aracısız hakikate" ve özgür hikmete ulaştırmak için ayağa kalkmıştır.

Din Kılıfında Şirk: Bu kışla tarzı sistemlerin savunucuları genellikle eleştirenleri "dinden çıkmakla" suçlarlar, oysa gerçekte kendileri şirkin en uç noktasını temsil ederler; zira hata yapabilir bir insanı Tanrı'nın kutsal makamına oturtmuş ve mutlak hakikatin yerine onun kişisel iradesini koymuşlardır. Ulusun elinden "hikmet terazisini" alırlar ki, doğru ve yanlış ölçen tek terazi kendileri olsun.

Üçüncü Bölüm: Bir Özgürleşme Olarak Tevhit; Her Türlü Kutsal Aracının Reddi

Kur'an, Hakikat'in yüceliğini vasfederek kutsiyetin yalnızca O'na ait olduğunu vurgular (Haşr: 23) ve aracılık kurumunu yerle bir eder:

İbrahimî dinlerin tevhit perspektifinde Tanrı'nın sıfatlarına vurgu

Allah'tan başka veli edinmenin reddi: "...Sizin için Allah'tan başka ne bir dost (veli) ne de bir yardımcı vardır." (Bakara: 107)

Allah'tan başka hiçbir veli ve yardımcı olmadığına dair vurgu

Şefa'at ve aracılığın reddi: "...Onlar için O'ndan başka ne bir dost (veli) ne de bir şefa'atçi vardır..." (En'âm: 51)

سوره ٦: الأنعام - جزء ٧

Şefaât ve aracılığın reddi

Dolayısıyla tevhit; hiçbir insanın, hangi sıfatla olursa olsun, hikmet ile hakikat arasında zorunlu bir aracı olamayacağı anlamına gelir. Beşerî "velayet" üzerine kurulu sistemler, bir "kişiyi" kutsal bir varlığa dönüştürerek Şamanizm ve Firavunizm uygulamalarına geri dönmüştür. Hikmete dönüş, bu putperestliğin aşılmasına ve "özgür iradenin" geri kazanılmasına bağlıdır.

Dördüncü Bölüm: "Zaman ve Mekân"ı Yok Sayan Yanılgıda Aklın Reddi

Fıkî düşünce'nin saf hikmetin gövdesine indirdiği ilk ve en ölümcül darbe, "zaman ve mekân" unsurlarının kasıtlı olarak göz ardı edilmesidir. Fıkîhçılar, tuhaf bir ısrarla, 1400 yıl öncesinin Arap Yarımadası'ndaki biyolojik ve geçim kalıplarını, 21. yüzyılın karmaşık toplumunu yönetmek için ebedi bir taslak olarak dayatmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım basit bir hata değil, temel bir yanılgıdır; zira Peygamber dönemindeki tarihsel figürlerin nispeten olumlu kişilikler olduğu varsayılsa bile, "Hicaz Cahiliyesi"ne uygun davranış ve söylemleri teknoloji çağındaki bir ulusun hukuki temeline dönüştürmek, insan rasyonalitesinin açık bir reddidir. Aslında, tarihin bağrındaki bir figürün bireysel erdemleri, onların zamansal tercihlerini ve hükümlerini sonraki çağlar için "değişmez yasalar" haline getirmenin bir ruhsatı asla olamaz.

Tarihsel bağlamda herhangi bir düşünce okulunun ortaya çıkışının bir "süreç" (belirli bir çağın kapasitesine uyarlanmış bir ilerleme) olduğu tarihsel gerçeği kabul edilmelidir. Bir inancın gelişimi toplumların aniden tüm zamansal bağlardan koptuğu ve mutlak mükemmelliğe ulaştığı düşüncesi boş bir illüzyondur. Öyleyse, tesadüfen bir ütopya toplumu belirtisi taşımayan seleflerin yaşam tarzı, neden modern bir toplumu yönetmenin temeli olsun?

"Zaman ve mekânın gereklilikleri" tartışması belirli bir dönemle sınırlı değildir; ister 3500 yıl önce Kenan döneminde, ister 2500 yıl önce antik çağda, ister 1400 yıl önce olsun, insanlık her zaman kendi zamanının bilişsel ve araçsal kısıtlılıklarına dolanmıştır ve bu yöntemler çağdaş dünyaya teşmil edilemez.

Zaman ve mekân koşullarının uygunluğuna ve ayetlerin neshine dair Kur'an vurgusu

Gerçekte, 17. ve 18. yüzyıllardan önce, toplumsal yapıların basitliği ve sınırlı nüfus nedeniyle, "bir bireyi kutsallaştırma" modeli kırılgan bir kabile düzenini korumak için bir çözüm işlevi görmüş olabilir. Ancak toplumların gelişmesiyle — ve özellikle nüfusun benzeri görülmemiş bir şekilde artmasıyla— artık tek bir "kişinin" tüm karmaşıklığıyla koca bir toplumu yönetmesi mümkün değildir. Aslında tarih boyunca medeniyetlerin duraklaması tam da bu noktadan kaynaklanır: Kolektif hikmetin sonsuz potansiyelinin, tek bir bireyin iradesi ve ferasetinin dar kafesine hapsedilmesi.

Beşinci Bölüm: İllüzyon Fıkhı; Ulusal Kaderler Üzerinde "Mitlerin" Egemenliği

İran'ın mevcut hukuki manzarasını daha büyük bir hassasiyetle incelediğimizde korkunç bir gerçekle karşılaşırız: Bu hukuk sistemi hikmet temelleri üzerine değil, "illüzyonel bir kurgu" üzerine inşa edilmiştir. Öyle görünüyor ki, bu zihniyetin muhafızları, kendileri için gerçek bir peygamberlik iddia etme yolu bulamayınca, "gaybet" (gizlilik) perdesinin arkasında "mitolojik bir kişilik" uydurmuşlardır. Bunu yaparak kendileri için kutsal bir rant sağladılar; böylece onun yokluğunda, kendi "kişisel iradelerini" "Vekalet" (Niabat) adı altında kanun gibi sunabildiler.

Bu, tam da Kur'an'ın defalarca uyardığı entelektüel çıkmazdır. Şöyle buyrulur:

İllüzyonlara ve mitlere tapınmaya dair Kur'ani referans.

Bu ideolojinin liderleri, "nesnel hakikati" "sözel illüzyonlarla" değiştirerek toplumu, tek bir kişinin sanrısının tüm bir ulusun hikmetinden üstün tutulduğu bir duruma soktular. Burada, kutsallık kılıfına bürünmüş "süslü sözler" şeklindeki Şeytani etkinin Kur'an'daki uyarı izleri belirginleşmektedir:

Kur'an'da belirtilen illüzyonlara ve mitlere tapınmaya dair atf.

Bu "Zuhruf al-Qawl" (Yaldızlı Söz) veya süslü kelimeler, illüzyonel ve tarih dışı bir meseleyi halka "anayasanın en kutsal ilkesi" olarak zorla kabul ettirmeye çalışan fikhî gerekçelerden oluşur. Bir ülkenin hakları "kolektif akıl" alanından koparılıp "bireysel sanrılar" alanına aktarıldığında, sonuç modern çağın göbeğinde "orta çağ istibdadının hortlamasından" başka bir şey değildir. Aslında bu ilahi bir sistem değil, bir grup insanın bu illüzyon aracılığıyla insanların hayatına, malına ve özgürlüğüne hükmetmek için mitolojik bir varlıkla bağ kurduğunu iddia ettiği bir tür "Hukuki Şamanizm"dir.

Altıncı Bölüm: Modern Adaletten Sözde Kutsal Zulme

Bu analizle birlikte, fıkıhçıların "hesap kitap yapan modern akla" duydukları köklü düşmanlığın temeli açıkça ortaya çıkmaktadır. Eleştiri ve kanıt inceleme araçlarıyla donatılmış modern akıl, ampirik dayanaktan yoksun her türlü iddiaya meydan okur. Sonuç olarak, mevcut fikhî düşüncenin tek alıcıları, ya bilişsel yetileri zayıflamış olanlar ya da sakinleştirici benzeri bir ideolojik telkinin etkisiyle "gerçek" ile "illüzyon" arasındaki ayrım gücünü kaybetmiş olanlardır. Aslında bu hukuk sistemi, ancak hikmetin askıya alındığı ve "nesnel analizin" yerini "zihinsel uyuşmanın" aldığı bir atmosferde serpilebilir.

Burada, "Adalet" kavramına dair büyük yanılgıya parmak basmak gerekir. Adalet, illüzyonlar cennetinden indirilmiş bir talimatlar dizisi değil; insanlığın toplumsal istikrarı korumak ve barış içinde bir arada yaşamayı garanti altına almak için icat ettiği modern ve insani bir kavramdır. Çağdaş dünyaya bir bakış bu gerçeği kanıtlar:

Adaleti insan haklarına dayalı bir toplumsal sözleşme olarak kabul eden ülkelerde, özgürlüğün ışığında göreceli bir adaletin gerçekleştiğini görüyoruz; çünkü orada yasalar, mitolojik bir varlığın ve vekilinin iradesinden ziyade kolektif hikmetin bir ürünüdür. Aksine, "Kutsal Adalet"e ulaştığını iddia eden İran gibi ülkelerde pratikte gözlemlenen şey; derin zulüm, ayrımcılık ve yapısal adaletsizlikten başka bir şey değildir.

Adaletin tesisi için dünyevi araç ve ölçütlere yapılan vurgu.

Kutsal adalet iddiası, yalnızca hesap verebilirlikten kaçmak için kullanılan bir kılıftır; zira adalet "metafizik" ve "temsili" bir şeye dönüştürüldüğünde, artık insan aklının ölçüsüyle tartılamaz hale gelir ve kutsal bir isim altında her türlü suçun işlenmesi için yol temizlenmiş olur. Acı gerçek şudur ki: "Fıkıhçıların ilahi adalet illüzyonu" ile "gerçek insani adalet" arasında, koca bir Orta Çağ kadar derin bir uçurum vardır.

Bu zihinsel uyuşmanın nesnel ve aynı zamanda sarsıcı gerçekliğine dair bir diğer nokta ise İran'daki "sarhoşluk" meselesine yönelik ikili yaklaşımdır. Çoğunlukla toplumsal neşenin ve eleştirel uyanıklığın simgesi olan alkole karşı sergilenen şiddetli muhalefetin, zihni pasifliğe, uyuşukluğa ve hayal kurmaya iten

uyuşturuculara karşı gösterilen hoşgörüyle —hatta buna eşlik edilip teşvik edilmesiyle— yan yana gelmesi tesadüf değildir.

Bu yaklaşım, psikoaktif maddelerin ve narkotiklerin bir "sezgi" illüzyonu yaratmak ve "mitolojik gaipden gelenle iletişim" iddiasında bulunmak için bir araç olarak kullanıldığı kadim "şamanistik" rntnn bir yeniden üretimidir. Zihin uyuşma yoluyla (ister fiziksel ister ideolojik olsun) nesnel gerçeklikten uzaklaştığında, "illüzyonel varlıkların" ve "zaman ötesi yasaların" kabulü kolaylaşır. Aslında, nargile salonlarının yayılması ve içerindeki bilinmeyen katkı maddeleri, aklın eleştirel yetilerini devre dışı bırakarak toplumu derin bir Orta ağ uykusuna daldıran o fıkhn metaforudur; öyle ki kimse sormasın: "Gaipden birinin iradesi, nasıl milyonlarca insanın yaşayan hikmetinin yerini alabildi?"

Yedinci Bölüm: Hakikat Maskesi Altındaki Aldatmacaya Dair Bir Not

Bu entelektüel sistemin muhafızlarının davranışlarına dair nihai analiz ve sonucu sunmadan önce, burada "profesyonel yalancı" fenomeniyle karşı karşıya olduğumuz belirtilmelidir. Bu hareketin yıkıcı gücü, önce kendi yalanlarına (kutsal bir gerçekmiş gibi) inanmalarında yatar; böylece bu temel üzerine tutarlı ve aldatıcı bir "hikaye örgüsü" inşa edebilirler. Hile yapmanın en sofistike yöntemlerinden biri, hakikati yok etmek amacıyla "gerçeğin" bir kısmını dile getirmektir; bunu hakikatin anlamsal ağırlığını kaydırarak yaparlar. Örneğin, Kur'an'ın özgün metnine dayanan belgeli ve rasyonel eleştirilerle karşılaştıklarında, propaganda makinesi —içeriğe yanıt vermek yerine— "karakter suikastına" ve "güvenlik yaftalamasına" başvurur. İzleyicinin zihnini "ekirdek gerçeklikten" saptırmak için yazarın niyetini hedef alırlar ve hakikati negatif, korku uyandırıcı kavramların kefeni altına gizlerler. Hakikat sözünü

duymanın kötü niyetli bir komplo olarak yanlış tanıtıldığı bu durum, "fıkhi aldatmacanın" ta kendisidir.

Sekizinci Bölüm, Sonuç: Bilginin Tek Özgün Kaynağına Dönüş

İnsanı "reşit olmayan/vesayet altındaki bir çocuk" olarak görmeye çalışan tüm fıkhi uydurmaların aksine, mutlak bir kesinlikle ilan edilmelidir ki: Bilginin tek özgün ve sarsılmaz kaynağı yalnızca "Akıl" ve "Muhakeme"dir. Hikmet çemberinin dışında kalan her şey özgünlükten ve geçerlilikten yoksundur. "Peygamberlik" veya "Şehadet" gibi kavramlar bile ancak bilinçli bir seçim ve rasyonel bir değerlendirme temeli üzerine kurulduklarında insani ve ilahi bir değer kazanırlar. Dinin herhangi bir aslının veya ferinin kabulü, "akıl sahibi olmayan" bir kişi için temelden anlamsızdır; zira din "insan" içindir ve insan ile hayvan arasındaki ayrım çizgisi, feraset ve hikmet gücünden başka bir şey değildir.

Bu gerçeği netleştirmek için basit bir analogi kullanılabilir: Akıl, hayat yolunda yön bulmak için kullanılan hassas bir pusula gibidir. Eğer Tahran'dan Reşt'e gitmeyi planlıyorsanız, illüzyonel veya rastgele yönlendirmelere göre hareket etmek —ya da yolu kendisi de bilmeyen bir başkasının navigasyon iddialarını körü körüne takip etmek— sizi hiç hedefinize ulaştırabilir mi? Elbette hayır. Aynı mantık bilgi ve toplumun rehberliği için de geçerlidir. Bu nedenle akıl ve hikmet, bilginin yegane referanslarıdır; bu gerçek, tesadüf değildir ki, insanlığı defalarca tefekkür ve tedebbüre çağıran Kur'an'ın özgün metninde de şiddetle vurgulanmıştır.

Hüküm ve bilginin nihai kaynağı (Veli, Halife, Kayyum veya Vekil gibi hangi unvan altında olursa olsun) bir başkasının iradesi, feraseti veya

fetvası değil, "kişinin kendi aklı"dır. Aklın dizginlerini bir başkasına teslim etmek, insanlığın inkarı ve içgüdüsel, hayvani bir seviyeye gerilemedir. Gerçek tevhit, "insanın insan üzerindeki vesayeti" zincirlerinden kurtulmak ve özgür hikmetin zirvesinde durmaktır. Sağlıklı insan aklının terazisiyle bağdaşmayan hiçbir hüküm Hakikat'ten neşet etmez; aksine medeniyetleri yüzyıllardır karanlıkta bırakan o "illüzyonlardan" ve "aldatmacalardan" doğar.

Akl, bilginin tek özgün kaynağıdır ve özgür insanın hareketi için bir pusula görevi görür.

© 2026 Salar Basiri. Tüm hakları saklıdır. CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmıştır.

Not: Makalenin aslı Farsçadır ve İngilizce sürüm yazar tarafından incelenip onaylanmıştır. Diğer dillere çeviri Google Gemini aracılığıyla sağlanmıştır.